

Τι είναι η πρακτική άσκηση

Η πρακτική άσκηση αποτελεί αυτοτελές εκπαιδευτικό συστατικό στοιχείο/δραστηριότητα του προγράμματος σπουδών στο πλαίσιο της βασικής ακαδημαϊκής εκπαίδευσης. Με τον όρο «πρακτική» νοείται μια διαδικασία και ένα πλαίσιο εργασίας στο οποίο ένας ανερχόμενος εκπαιδευτικός εμβαθύνει για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα μέσα από την πρακτική εφαρμογή σε έναν εκπαιδευτικό οργανισμό (σχολική μονάδα) τις θεωρητικές γνώσεις που έχει αποκτήσει κατά τη διάρκεια της βασικής του επαγγελματικής ή ακαδημαϊκής κατάρτισης. Αυτό σημαίνει ότι στο πλαίσιο της πρακτικής άσκησης ο φοιτητής/ανερχόμενος εκπαιδευτικός ασκείται εστιασμένα σε διαδικασίες και στο διδακτικό μετασχηματισμό (διαδικαστική γνώση) (Σοφός & Kron, 2010), ενώ η κατοχή θεωρητικής (δηλωτικής) γνώσης θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση, προκειμένου να μπορέσει να διαπραγματευτεί διαδικασίες ανωτέρου επιπέδου, όπως ανάλυση του εκπαιδευτικού πεδίου, συσχέτιση θεωρητικών σχημάτων με τη συγκεκριμένη εκπαιδευτική πραγματικότητα της τάξης, σύνθεση διαδικασιών κ.ά. Γ' αυτόν το λόγο οι ασκούμενοι φοιτητές αξιολογούνται στη βάση των διαδικασιών και του διδακτικού μετασχηματισμού (διαδικαστική γνώση), ενώ ενίοτε καλούνται να υποστηρίξουν προφορικά ή σε ένα διαλογικό πλαίσιο τις θεωρητικές επιλογές και τις προσεγγίσεις που προέταξαν, επεξηγώντας την παιδαγωγική τεκμηρίωση των εκπαιδευτικών και διδακτικών αποφάσεών τους. Πιο συγκεκριμένα, στο πλαίσιο των πρακτικών ασκήσεων οι φοιτητές: **α)** αποκτούν ως υποψήφιοι εκπαιδευτικοί ένα ευρύ φάσμα εμπειριών με την επαφή τους με το σχολείο, που αναφέρεται σε όλες τις πτυχές του επαγγέλματος του εκπαιδευτικού, **β)** ασκούν, υπό πραγματικές συνθήκες, διδακτικές δεξιότητες για την άσκηση του ρόλου του εκπαιδευτικού και **γ)** εστιάζουν στην πρακτική πλευρά των σπουδών τους σε αντιδιαστολή με τη θεωρητική πλευρά του προγράμματος σπουδών του τμήματος, με στόχο τη στοχαστική σύνδεση των δύο αυτών πόλων με όχημα την εκπαιδευτική πράξη.

Στη βάση της πιο πάνω προσέγγισης και λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις των Αργυροπούλου (2005) και Παπακώστα (2010) με τον όρο «πρακτική άσκηση» εννοούμε όλο το φάσμα της κατάρτισης των εκπαιδευτικών που αφορά στη μεθοδική μετατροπή παιδαγωγικών και διδακτικών αντιλήψεων σε ποικίλους και εναλλακτικούς χειρισμούς για την επιτέλεση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ως απαραίτητα στοιχεία της θεωρούνται **α)** η εξοικείωση των φοιτητών με τις συνθήκες που επικρατούν στο χώρο του σχολείου, **β)** η συνειδητοποίηση του ρόλου που καλείται να διαδραματίσει ο μελλοντικός εκπαιδευτικός, **γ)** η αντίληψη των δυναμικών σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στους παράγοντες της εκπαιδευτικής διαδικασίας, **δ)** η αξιοποίηση θεωρητικών γνώσεων και **ε)** η κριτική ενσωμάτωσή τους στην πειραματική διδακτική πράξη.

Από τα πιο πάνω συμπεραίνουμε ότι η πρακτική άσκηση ως αυτοτελές εκπαιδευτικό συστατικό στοιχείο/δραστηριότητα του προγράμματος σπουδών στο πλαίσιο της βασικής ακαδημαϊκής εκπαίδευσης:

- ➔ αποτελεί προγραμματισμένη και μεθοδευμένη εκπαιδευτική δραστηριότητα, η οποία φέρνει το φοιτητή-υποψήφιο εκπαιδευτικό σε άμεση επαφή με τη σχολική πραγματικότητα,
- ➔ έχει σκοπό τη σύνδεση της εκπαιδευτικής πράξης με την παιδαγωγική θεωρία, την εξοικείωση του φοιτητή με το μελλοντικό επαγγελματικό του πεδίο, την κατανόηση των συνθηκών και των προϋποθέσεων του εκπαιδευτικού έργου και τη συστηματική εισαγωγή του υποψήφιου εκπαιδευτικού στους βασικούς τομείς της καθημερινής παιδαγωγικής και διδακτικής δραστηριότητας, δηλαδή την ανάλυση, το σχεδιασμό και τη διεξαγωγή διδακτικών και παιδαγωγικών διαδικασιών,
- ➔ αναφέρεται σε όλες τις εμπειρίες τις οποίες αποκτά ο υποψήφιος δάσκαλος, είτε παρατηρώντας τη διδασκαλία έμπειρων δασκάλων ή συμφοιτητών του στο σχολείο, είτε διδάσκοντας ο ίδιος, είτε δημιουργώντας εκπαιδευτικό υλικό που θα ενταχθεί σε μια εκπαιδευτική διαδικασία, είτε διευθετώντας μια εκπαιδευτική κατάσταση,
- ➔ θεωρείται ο συνδεδεμένος κρίκος θεωρίας και πράξης στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, τονίζοντας παράλληλα όλα όσα παρακολουθεί ή κάνει ο υποψήφιος εκπαιδευτικός στα σχολεία ή έξω από τα σχολεία και σε αντιδιαστολή με τα θεωρητικά μαθήματα,
- ➔ τονίζει την πτυχή της κατάρτισης που αναφέρεται στο μετασχηματισμό μιας σειράς θεωρητικών μεθοδολογικών επιλογών σε συγκεκριμένες ενέργειες και παιδαγωγικές πρακτικές οργάνωσης και εκτέλεσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας, που κάνουν το σχολείο να λειτουργεί.

Προσεγγίσεις για τη δόμηση της Πρακτικής Άσκησης

Μέσα από τη βιβλιογραφική αναδίφηση παρουσιάζονται ποικίλες προσεγγίσεις τόσο σχετικά με την προσέγγιση που πρέπει να έχουν οι πρακτικές ασκήσεις όσο και με τον τρόπο δόμησής τους στα προγράμματα πανεπιστημιακής κατάρτισης των ανερχόμενων εκπαιδευτικών. Αναφορικά με τον τρόπο δόμησης της πρακτικής άσκησης και την εσωτερική αιτιολόγησή της, διακρίνονται σύμφωνα με την Παπακώστα (2010: 23-26) έξι μοντέλα:

- **Μοντέλα μεταφοράς γνώσεων (apprenticeship models, practical/craft orientation):** αφορούν την τεχνοκρατική αντίληψη για τη διδασκαλία και τη μάθηση, τη μεταφορά των γνώσεων. Τα πανεπιστημιακά μαθήματα μεθο-

δολογίας εμπλουτίζονται με τα δεδομένα που αφορούν στη μάθηση και στη διδασκαλία. Στη συνέχεια, οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί, κατά τη διάρκεια της πρακτικής τους άσκησης, παρακολουθούν δειγματικές διδασκαλίες και όταν διδάσκουν προσπαθούν να εφαρμόσουν όσα από αυτά που έχουν διδαχθεί θεωρούν χρήσιμα. Η διαδικασία της αρχικής κατάρτισης των εκπαιδευτικών έχει τη μορφή της μαθητείας. Ο έμπειρος εκπαιδευτικός υποδεικνύει και ο πρωτόπειρος μαθητεύει κοντά του. Το μοντέλο αυτό σχετίζεται άμεσα με το «χειρωνακτικό μοντέλο» που παρουσιάστηκε πιο πάνω (Dunker 2011). Σε αυτό το πλαίσιο οι έμπειροι εκπαιδευτικοί δρουν ως πρότυπα, ενώ οι ασκούμενοι φοιτητές «ξεσηκώνουν» ή «αποτυπώνουν» ενέργειες και μυστικά διδασκαλίας.

- **Ακαδημαϊκά μοντέλα (subject matter knowledge conception):** σ' αυτό το πλαίσιο έμφαση δίνεται στο γνωστικό αντικείμενο ειδίκευσης και τον τρόπο με τον οποίο διδάσκεται. Ευρέως γνωστές είναι οι θέσεις του Shulman (πανεπιστήμιο Stanford) στις οποίες στηρίζονται τα μοντέλα αυτά στο θεωρητικό πλαίσιο. Στην Ελλάδα αξιοποιούνται προσεγγίσεις από το χώρο της σχολικής παιδαγωγικής με ιδιαίτερη έμφαση στις φυσικές επιστήμες (Κουζέλης, 1991). Το ζητούμενο της επαγγελματικής προετοιμασίας των εκπαιδευτικών είναι η διαδικασία μέσω της οποίας οι γνώσεις του αντικειμένου ειδίκευσης μετασχηματίζονται σε παιδαγωγική γνώση και προσφέρονται στους μαθητές με τρόπο εύληπτο για το επίπεδο ανάπτυξής τους. Εργαστηριακές ασκήσεις, μικροδιδασκαλίες, μελέτες περίπτωσης επιτυχημένης εφαρμογής και προσομοιώσεις διδασκαλίας, αλλά και εργαστήρια σχετικά με τη δημιουργία πολυμορφικού εκπαιδευτικού υλικού (έντυπου ή και ηλεκτρονικού) είναι μερικές από τις μεθόδους που χρησιμοποιούνται για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Το μοντέλο αυτό σχετίζεται συνδυαστικά με τα μοντέλα επιστημονικής ειδίκευσης και της εμπειρικής ανάλυσης που παρουσιάστηκε πιο πάνω (Dunker, 2011). Σε αυτό το πλαίσιο ο εκπαιδευτικός λειτουργεί ως επιστήμονας ειδικότητας που προσαρμόζει επαγγελματικά τις ενέργειές του ανάλογα με την ομάδα αναφοράς και το πλαίσιο εργασίας.

- **Μοντέλα αποτελεσματικού εκπαιδευτικού (expert-novice conception, competency-based models, social market models):** εδώ αξιοποιούνται τα ερευνητικά δεδομένα από τον τομέα της διδακτικής εμπειρικής έρευνας που αφορούν τις δεξιότητες των έμπειρων και ταυτόχρονα αποτελεσματικών εκπαιδευτικών σε σχέση με τη μαθησιακή επίδοση που πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια. Στους συμμετέχοντες του προγράμματος περιγράφονται και αναλύονται τα χαρακτηριστικά αυτά και στη συνέχεια οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί προσπαθούν να αποκτήσουν τα χαρακτηριστικά αυτά μέσω κλινικής πρακτικής άσκησης. Οι πανεπιστημιακοί επόπτες, οι συνεργαζόμενοι εκπαιδευτικοί και οι ίδιοι οι συμφοιτητές τους δίνουν την ανατροφοδότηση που χρειάζονται, προκειμένου να διαπιστώσουν εάν εφαρμόζουν και σε ποιο βαθμό τα επιδιω-

κόμμενα χαρακτηριστικά. Το μοντέλο αυτό σχετίζεται άμεσα και με το «τεχνοκρατικό μοντέλο» που παρουσιάστηκε πιο πάνω (Dunker, 2011). Σε αυτό το πλαίσιο ο εκπαιδευτικός λειτουργεί ως εκπαιδευτικός τεχνολόγος επειδή εξασκείται κυρίως στην εκμάθηση εκπαιδευτικών τεχνικών και μεθόδων, π.χ. μέσα από τη μικροδιδασκαλία.

- **Μοντέλα ανάπτυξης εκπαιδευτικού (personal orientation):** σ' αυτά τα μοντέλα που έχουν τις ρίζες τους στο κίνημα της ουμανιστικής εκπαίδευσης και στηρίζονται στην ψυχολογία και τη συμβουλευτική, δίνεται πολύ μεγάλη έμφαση στην «προσωπική ιστορία» του εκπαιδευτικού, στο πώς θα αναπτυχθεί ως προσωπικότητα ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσεται ως εκπαιδευτικός. Παράλληλος στόχος της αρχικής κατάρτισης είναι να κατανοήσουν οι μελλοντικοί εκπαιδευτικοί τις αναπτυξιακές ανάγκες των παιδιών στα οποία θα διδάξουν. Κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής τους μέσω τεχνικών, όπως η δραματοποίηση, η επίλυση διλημμάτων, η ανάλυση περιπτώσεων και ο στοχασμός, ο εκπαιδευτικός αξιοποιεί την προσωπική του εμπειρία και τις θεωρητικές του γνώσεις, προκειμένου να αντιμετωπίσει τις προβληματικές καταστάσεις του επαγγέλματός του. Το μοντέλο αυτό σχετίζεται με το «ερμηνευτικό διαλεκτικό» που παρουσιάστηκε πιο πάνω (Dunker, 2011). Σ' αυτό το μοντέλο ο εκπαιδευτικός αξιολογεί συνέχεια και ανατροφοδοτεί τη γνώση του σε σχέση με τους μαθητές (Δράση-εμπειρία-αναστοχασμός-εμπειρία). Είναι ο εκπαιδευτικός στοχαστής της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

- **Συνεργατικά μοντέλα (organizational models conception):** αυτά τα μοντέλα στηρίζονται στη συνεργασία πανεπιστημίων, σχολείων και εκπαιδευτικών φορέων και πραγματοποιούνται απευθείας στο σχολικό χώρο. Σε όλα είναι κοινή η αντίληψη ότι η αρχική κατάρτιση θα πρέπει να ξεκινήσει από την πράξη ώστε η εκπαιδευτική θεωρία να παρουσιαστεί στο φυσικό της περιβάλλον. Συνήθως δημιουργούνται μικρές ομάδες συνεργασίας, στις οποίες συμμετέχουν πανεπιστημιακοί επόπτες και μελλοντικοί εκπαιδευτικοί οι οποίοι εφαρμόζουν τεχνικές έρευνας και μάθησης όπως η έρευνα δράσης του ενεργού πειραματισμού και ο εκπαιδευτικός στοχασμός. Τέτοιου είδους σχολεία είναι τα ονομαζόμενα «σχολεία επαγγελματικής ανάπτυξης» (professional development schools - PDS). Το μοντέλο αυτό σχετίζεται με τις γενικότερες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις που λαμβάνουν χώρα και έχουν αντίκτυπο στη δόμηση του εκπαιδευτικού συστήματος, όπως το αίτημα για αυτονομία και αυτο-οργάνωση των σχολικών μονάδων, η αυτοαξιολόγησή τους με στόχο την απόκτηση ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων για την ανατροφοδότηση της εθνικής εκπαιδευτικής πολιτικής. Ο εκπαιδευτικός ενεργεί ως μέλος μιας ομάδας εργασίας στο πλαίσιο ερευνών δράσης. Πιο συχνός τύπος συνεργασίας αποτελεί η δημιουργία μικρών ομάδων φοιτητών που στηρίζονται συμβουλευτικά από συμβούλους (μέντορες). Μέσα από αυτό το πλαίσιο κατοχυ-

ρώνεται θεσμικά η συνεργασία μεταξύ **α)** πανεπιστημίου ως φορέα ακαδημαϊκής αρχικής κατάρτισης, **β)** εκπαιδευτικής μονάδας ως αγοράς εργασίας και **γ)** ασκούμενων φοιτητών ως ανερχόμενων εκπαιδευτικών.

• **Μοντέλα εκπαιδευτικού στοχασμού και κριτικής διερεύνησης (reflective practice models, teaching as inquiry conception, the coach and the reflective practitioner models):** η διδασκαλία θεωρείται ως κατάλληλο σημείο αναφοράς για την αποστασιοποίηση του ασκούμενου φοιτητή από αυτήν με στόχο τη διερεύνησή της (π.χ. το αντικείμενο διδασκαλίας, τα εγχειρίδια και την περιρρέουσα ατμόσφαιρα). Το μοντέλα αυτά στηρίχτηκαν κυρίως στις κονστρουκτιβιστικές θεωρίες για τη μάθηση και τη διδασκαλία και τις μελέτες του Schon (1983) για τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να στοχάζονται και αναστοχάζονται οι επαγγελματίες πριν – κατά – μετά την άσκηση του επαγγέλματός τους. Στην κατηγορία αυτή υπάρχουν προγράμματα ποικίλων τάσεων, άλλα από τα οποία στηρίζονται περισσότερο στο στοχασμό κι άλλα στην κριτική διερεύνηση. Τα μοντέλα που έχουν περισσότερο κριτικό προσανατολισμό στοχεύουν στο να βοηθήσουν τον εκπαιδευτικό να συνειδητοποιήσει τον τρόπο με τον οποίο πολιτικοί, κοινωνικοί και οικονομικοί παράγοντες επηρεάζουν το διδακτικό του έργο και το εκπαιδευτικό σύστημα σε όλες του τις διαστάσεις.

Μορφές οργάνωσης της Πρακτικής Άσκησης

Στη δόμηση που μπορεί να διέπει την πρακτική άσκηση στο πλαίσιο των πανεπιστημιακών σπουδών διακρίνονται επίσης διαφορετικές πρακτικές, που εν μέρει οργανώνονται συνδυαστικά. Κοινό όλων των τρόπων δόμησης αποτελεί το γεγονός, ότι η πρακτική άσκηση των ανερχόμενων φοιτητών είναι βασικό συστατικό στο πλαίσιο της βασικής τους κατάρτισης. Αυτό καθίσταται προφανές αν παρατηρήσει κανείς τις μορφές που μπορεί να πάρει η πρακτική άσκηση των φοιτητών.

• **Ενταγμένο μοντέλο:** στην Ελλάδα η πρακτική άσκηση εντάσσεται αποκλειστικά στο προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών και κυρίως πραγματοποιείται κατά τα τελευταία εξάμηνα των σπουδών. Ανάλογα με τη θεωρητική προσέγγιση και τεκμηρίωση της σχέσης που διέπει τη θεωρία και την πράξη είναι δυνατόν οι πρακτικές ασκήσεις να ξεκινούν από τα πρώτα εξάμηνα και να διατρέχουν και τα τέσσερα ακαδημαϊκά έτη φοίτησης.

Στην πρώτη συγκεκριμένη περίπτωση, όπου προηγείται η απόκτηση βασικών γνώσεων και εννοιολογικών κατηγοριών και στη συνέχεια έπεται η πρακτική εξάσκηση δεξιοτήτων, ακολουθούμε το ακαδημαϊκό μοντέλο γνώσης, που θεωρεί ότι ο φοιτητής δεν μπορεί να εξασκηθεί σε ένα πεδίο, αν πρώτα

δεν έχει κατακτήσει τις εννοιολογικές κατηγορίες της συγκεκριμένης επιστημονικής περιοχής και θεωρεί ότι οι δεξιότητες έχουν δευτερεύουσα σημασία. Η προσέγγιση αυτή σχετίζεται, σύμφωνα με τον Schon, με τον τεχνολογικό ορθολογισμό που αποδίδει ιεραρχικά αξία πρώτα στη βασική επιστήμη, στη συνέχεια στην εφαρμοσμένη επιστήμη και τέλος στις συγκεκριμένες δεξιότητες. Στη δεύτερη περίπτωση αναγνωρίζεται η ουσιαστική συνοχή θεωρίας και πράξης και επιδιώκεται οι θεωρητικές γνώσεις και οι εννοιολογικές κατηγορίες να προκύπτουν από βιωμένες ανάγκες της άμεσης εμπλοκής των φοιτητών.

- **Μοντέλο σειριακής εξειδίκευσης:** σε άλλες χώρες, όπως π.χ. στη Γερμανία, η πρακτική άσκηση των φοιτητών εντάσσεται στο πλαίσιο των προπτυχιακών σπουδών και αργότερα εξειδικεύεται στις ειδικές διδακτικές στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών.

- **Διαδοχικό μοντέλο εμπάθουσας:** τόσο στη Γερμανία όσο και σε άλλες χώρες, όπως στην Πορτογαλία, Φινλανδία κ.ά. μετά την ολοκλήρωση του πρώτου (B.A.) και του δεύτερου κύκλου σπουδών (M.A.), οι ανερχόμενοι φοιτητές παρακολουθούν έναν αυτοτελή κύκλο κατάρτισης και δοκιμαστικής υπηρεσίας, ενός μέχρι δύο ετών, με σημείο αναφοράς την παιδαγωγική και τη διδακτική υλοποίηση εκπαιδευτικών παρεμβάσεων, για να μπορέσουν τελικά, μετά από κρατικές εξετάσεις, να λάβουν την επάρκεια διδασκαλίας. Σε αυτήν την περίοδο οι ανερχόμενοι εκπαιδευτικοί αμείβονται στη βάση μειωμένου μισθολογίου και ανατροφοδοτούνται με συστηματικό τρόπο από εκπαιδευτικούς συμβούλους που τους συνοδεύουν τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Στην Πορτογαλία (Caires & Almeida, 2005) κατά τη διάρκεια της πρακτικής, οι ανερχόμενοι φοιτητές καταλαμβάνουν τη θέση ενός κανονικού δασκάλου με την ανάλογη αμοιβή.

Ας σημειωθεί, επίσης, ότι υπάρχουν 2 διαφορετικές προσεγγίσεις στην αρχική εκπαίδευση των εκπαιδευτικών (Initial Teacher Training): το Ολοκληρωμένο Μοντέλο (Integrated Model) όπου το γνωστικό αντικείμενο και το παιδαγωγικό κομμάτι είναι καταμεμημένα συνεχόμενα μέσα στο μάθημα. Το Μοντέλο Δύο Φάσεων (Two-Phased Model) όπου το γνωστικό αντικείμενο και η παιδαγωγική είναι τελείως διακριτά και το ένα έπεται του άλλου αντίστοιχα (συνήθως η παιδαγωγική εντάσσεται στο 4ο έτος σπουδών).

Από την επισκόπηση του τρόπου οργάνωσης των πρακτικών ασκήσεων προκύπτει ότι σε παιδαγωγικά προπτυχιακά προγράμματα σπουδών έχει συνήθως έκταση 100 εργάσιμων ημερών και δομείται σε τρία επίπεδα (Kretschmer & Stary, 2007), εκ των οποίων το ένα από αυτά εφαρμόζεται σε εξωσχολικό πεδίο εργασίας με παιδαγωγική σημαντικότητα. Σε αρκετά τμήματα των Επιστημών της Αγωγής στο γερμανόφωνο χώρο η πρακτική άσκηση εφαρμόζεται ως εξής: